

„... k té živnosti gruntovní vinice náleží“. Příspěvek k problematice poddanského vinařství na panství Mělník

Jiří Koumar

“... A VINEYARD IS PART AND PARCEL OF THE TRADE”.

ADDRESSING THE ISSUE OF THE SERFS' VITICULTURE ON THE MĚLNÍK ESTATE

The presented study focuses on the issue of wine growing in the environment of the serfs' farming on the Mělník estate in Early Modern times. The main objective of the paper, which is primarily based on an analysis of land and vineyard registers, was to characterise the structure and the range of the profits from wine growing. Research has shown that wine revenues, which were of great importance to some local growers, were of a dual type. The basis formed the vineyards as integral constituents of the economy of serfs. Their expansion was far from being negligible in the conditions of an estate, and accounted for almost a quarter of the serfs' domains. The second type of profits from serfs' wine growing was known as *perkrecht*, which the subjects did not manage although it was the source of regular wages.

KEYWORDS:

subject; serf property; land registers; vineyards; vineyard registers; *perkrecht* vineyards

VINAŘSTVÍ NA PANSTVÍ MĚLNÍK V RANÉM NOVOVĚKU

Mělnicko a vinařství představují pojmy, které spolu velmi úzce souvisí. Mělnická oblast je dnes jednou ze šesti hlavních vinorodých oblastí v Čechách a pěstování vinné révy zde má díky příhodným přírodním podmínkám zásadní význam.¹ Ovšem ani pohled do minulosti tohoto regionu, rozkládajícího se v blízkosti soutoku dvou největších českých řek, se výše uvedené charakteristiky nevymyká. Mělnické stráně s viničními byly typickou součástí úrodného územního pásu Polabí, kde vysoké výnosy vína umožňovaly řadě pěstitelů vyšší míru specializace s významnější orientací na trh již ve středověku a raném novověku.² Vinařství a aktivity s ním spojené tak přirozeně tvořily podstatnou součást života velké části obyvatel „krajiny soutoku“ a zasahovaly do širokého spektra jejich každodenních aktivit.³

1 K současnému zařazení Mělnicka např. Petr DOLEŽAL, *Lexikon českého vinařství*, Praha 2001, s. 27.

2 K tomu již Josef PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 5, Praha 1963, s. 75 nn.; Eduard MAUR, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*, Prameny a studie 33, Praha 1990, s. 3–129, zde s. 41–42.

3 K problematice mělnického vinařství a jeho tradici již vznikla řada prací. Obecněji např. Karel HADRBOLEC, *Mělnické vinice*, Praha 1941; v populární podobě např. Josef HAUFT, *Vesele i vážně o mělnickém víně*, Praha 1960.

První konkrétnější informace o výnosech i rozsahu mělnického vinařství pocházejí z 16. století. Nejstarší tradici zde mají vinařské aktivity realizované na pozemcích představitelů mělnické městské obce. Příjmy z vinic byly pro hospodářství města vždy důležitým zdrojem, čemuž rovněž odpovídá i poměrně bohatá pramenná základna a zájem badatelů.⁴ Nejpozději od poloviny 16. století začínají na příjmech z vinařství významnějším způsobem participovat i další vrchnostenské celky ležící v okolí soutoku. Nejvýznamnějším konkurentem byl v těsném sousedství městské obce se rozkládající mělnický velkostatek (se správním sídlem na mělnickém zámku).⁵ Vymezení vinařské aktivity tohoto celku lze od počátku 17. století v souvislosti s rozšiřováním jeho režijních aktivit i odrazu tohoto trendu v pramenné základně.⁶ Vinařství ve skladbě příjmů velkostatku hrálo vždy důležitou úlohu. Příjmy mělnické vrchnosti z vína měly dvě podoby. Do vrchnostenské pokladny plynuly v první řadě výnosy z několika vlastních zámeckých vinic, dalším nezanedbatelným příjmem pak byly poplatky ze širokého spektra perkrechtních vinic rozkládajících se na poddanských gruntech panství. Perkrechtní vinice přitom představovaly zásadní položku i pro některé poddanské hospodáře panství. Na tomto místě je nutné pro případné srovnání uvést alespoň stručnou charakteristiku výnosu výše uvedených mělnických režijních vinic. Na sklonku předbělohorské etapy náleželo k panství takových vinic pět, později se jejich počet ještě rozrostl o dvě další.⁷ K roku 1670 nalezneme první přesnější informace o výnosu v podobě 127 sudů s celkovým objemem vína 503 hektolitřů.⁸ Takový odhad odpovídá kupříkladu situaci na blízkém brandýském panství.⁹

-
- 4 K tomu např. Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Mělnické městské hospodářství před Bílou horou*, Časopis Společnosti přátel starožitností 63, 1955, č. 1, s. 147–168 (s. 157 — příjmy města byly z 25–67 % tvořeny právě prodejem vína). K problematice mělnického městského vinařství dále Jana STIBOROVÁ, *Příspěvek k historii vinařství v Mělníku v 15. a 16. století*, diplomová práce, Pedagogická fakulta UJEP, Ústí nad Labem 1993; Jan KILÍÁN, *Pražští majitelé mělnických vinic v 17. století*, Documenta Pragensia 25, Praha 2007, s. 211–229 či TÝŽ, *Mělník, město vína*, in: kol. aut., *Mělník*, Praha 2010, s. 329–359 aj.
- 5 Spolehlivý přehled vývoje správy velkostatku — Petr KOPIČKA, *Správa velkostatku Mělník v 16. až 20. století. Diplomatická studie z dějin patrimoniální a hospodářské správy*, Porta Bohemica 2, 2003, s. 24–78.
- 6 K tomu především urbáře sestavené na počátku 17. století. Státní oblastní archiv [dále jen SOA] v Litoměřicích, fond Velkostatek [dále jen Vs] Mělník, zde zejména inv. č. 5, k. II. (Urbář panství Mělník 1625). Ke skladbě režijního velkostatku Jiří KOUMAR, *Mělnické panství a jeho poddaní v 16. a na počátku 17. století*, Vlastivědný sborník Mělnicka 4, 2002, s. 67–106.
- 7 Viz výše uvedený Urbář panství Mělník 1625; k vinicím zde zejména s. 476. Stav vinic po třicetileté válce je patrný z odhadu panství z roku 1645 — *Odhad komorního panství Mělnického datovaný dne 4. září 1645*, in: Josef Kalousek (ed.), *Archiv český*, sv. 29, Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388–1779, Praha 1913, s. 237.
- 8 SOA v Třeboni — pobočka Jindřichův Hradec, fond Ústřední správa černínských statků [dále jen ÚSČS], fasc. 632, fol. 603–606. Pro ocenění bylo využito podkladů pro prodej vína k roku 1670 — tamtéž, fol. 615 (dopis z 21. března 1670): „víno z minulého podzimku poslední obrody“ má být prodáno v této relaci — „vědro po 8 zlatých a sud celý sedmivěderní za 56 zlatých.“ Celkový finanční výnos mohl být 6096 kgm.
- 9 E. MAUR, *Zemědělská výroba*, s. 41. Autor zde uvádí rovněž pět vrchnostenských vinic, z nichž při dobrém roce mohl být výnos 600 hl.

VINICE NA PODDANSKÉ NEMOVITOSTI MĚLNICKÉHO PANSTVÍ

Možnosti, které poskytovala úrodná oblast Mělnicka, pochopitelně nezůstaly uzavřeny ani poddanským obyvatelům. Na výnosech z vinic mohlo participovat široké spektrum poddaných, ovšem dochované prameny umožňují detailnější náhled spíše jen v případě osedlých držitelů poddanských gruntů. Význam místního poddanského vinařství přitom nezůstal mezi badateli bez povšimnutí; základní úlohu zde mají především dva starší příspěvky. Již v šedesátých letech 20. století poukázal na souvislost vinařských aktivit a populačního vývoje Josef Křivka.¹⁰ Vliv vinic na rámec změn v držení celé poddanské nemovitosti pak zaujal Vladimíra Procházku.¹¹

Poměrně bohatá pramenná základna naznačuje, že výnosy vinařství měly pro mělnické poddanské hospodáře rovněž dvojí podobu. První okruh reprezentují přirozeně vinice, které byly integrální součástí poddanských hospodářství a o něž pečovali samotní držitelé. Prameny tyto vinice někdy označují vcelku výstižně jako „vinice gruntovní“.¹² Druhým typem vinic, které měly z hlediska příjmů rovněž důležitý význam, byly vinice označované jako „perkrechtní“. I v jejich případě se jednalo o viniční plochy, které ležely v rozsahu konkrétního poddanského gruntu. Vlastním držitelem a uživatelem byla ovšem zcela jiná osoba než gruntovní hospodář. Pro samotného hospodáře daného gruntu a rovněž vrchnost byla existence tohoto typu viniční plochy často velmi výhodná. Její držitel totiž odváděl z dané vinice dva typy poplatků. Jeden byl určen pro gruntovního hospodáře (úrok) a druhý směřoval do vrchnostenské pokladny (perkrecht). Stejně jako poddanská nemovitost i perkrechtní vinice na ní ležící pak byly předmětem majetkových změn. Nutno dodat, že každá z těchto položek, tj. poddanská nemovitost a perkrechtní vinice, byla prodávána zcela samostatně a v zásadě bez jakékoliv vzájemné souvislosti. V následujícím textu se pokusím oba typy vinic ležících na poddanských gruntech postupně charakterizovat a naznačit to, jak zásadní mohla být přítomnost těchto viničních ploch pro celé spektrum příjmů poddanských hospodářství.

VINICE GRUNTOVNÍ

Obecně lze říci, že poddanská vinice, tj. viniční plocha v přímém užívání poddanského gruntovního hospodáře, nebyla v porovnání s městskými či vrchnostenskými

10 Josef KRÍVKA, *Populační vývoj mělnického panství v letech 1693–1749*, Historická demografie 1, 1967, s. 7–18.

11 Zejména Vladimír PROCHÁZKA, *Typy poddanských nemovitostí v labské kotlině v 16. a 17. století*, Právněhistorické studie 9, 1963, s. 169–199.

12 SOA v Litoměřicích, fond Vs Mělník, Pozemková kniha [dále jen PK] rousovické rychty 1648–1701, inv. č. 220, PK č. 19, fol. 75 (Záboří, 1679) — při prodeji (s výminkem): „... k té živnosti gruntovní vinice náleží, tu mají společně užívati a tak Pavel Janda má živnost zaplacenou.“

režijními vinicemi nikdy příliš frekventovanou záležitostí.¹³ Možnosti sledování tohoto typu viničních ploch jsou navíc mnohem komplikovanější, informace lze získat spíše jen z nepřímých zmínek.¹⁴ V případě mělnického velkostatku poskytují nejstarší informaci o tomto typu vinic dochované pozemkové knihy.¹⁵ Vinice jsou nejčastěji uvedeny jako jedna z položek výčtu charakterizujícího celou nemovitost v rámci konkrétní trhové smlouvy. Nejčastěji jde o dílčí položku inventáře větších a rozsáhlých poddanských nemovitostí.¹⁶ Další typ informace o tomto druhu vinice souvisí s vytyčením podmínek výměnky. Výnosy vinice zde byly důležitým a poměrně univerzálním prvkem užitků odstupujícího hospodáře. Přináležitost ke gruntu (na rozdíl od níže charakterizované vinice perkrechtň) je zde téměř vždy vyjádřena výslovnou zmínkou o právní neoddělitelnosti vinice od dané nemovitosti. Po smrti výměnkáře se vinice vždy vrací k původnímu gruntu.¹⁷ Tato skutečnost pak napomáhá odlišit tento typ vinice od vinic perkrechtňích.¹⁸ Možnost poznání dalších skutečností, zejména vybavení vinice či jejího výnosu, jsou z hlediska pozemkových knih značně omezené. Vzácné případy odhadu výnosu určité vinice však naznačují, že se nemuselo jednat o zcela zanedbatelnou položku poddanského hospodářství.¹⁹ Cenné jsou též zmínky o vybavení dané vinice, přičemž je patrné, že běžnou součástí byl vinař-

-
- 13 K vinařství na poddanských gruntech obecně např. J. PETRÁŇ, *Zemědělská výroba*, zejména s. 74 nn.
- 14 K tomu např. Josef KŘIVKA, *Ekonomický charakter poddanského hospodářství doby předbělohorské v dolním Polabí a Poohří*, kandidátská práce (rukopis), Historický ústav Akademie věd České republiky, 1963, zejména s. 64.
- 15 Souvislé řady pozemkových knih počínají rokem 1584, všechny exempláře jsou dnes uloženy v SOA v Litoměřicích ve fondu Vs Mělník. Knihy byly vedeny dle systému vrchních rycht panství. V následujícím textu jsou pro zjednodušení citovány dle rychty bez uvedení příslušného archivu a fondu. Výzkum uvedených pozemkových knih byl realizován v minulých letech v podobě dizertační práce — Jiří KOUMAR, „*Má doplaceno a žádnému nedluží.*“ *Aspekty transakce s poddanskou nemovitostí na mělnickém panství*, dizertační práce, FF UK, Praha 2010.
- 16 Např. PK rousovické rychty, inv. č. 218, PK č. 115, fol. 47, 48 (Rousovice, 1613): „dvůr se všemi svrsky a nábytky, což se jich koliv při témž dvoře nacházelo, s vinohrady, dědinami, vornými i nevornými;“ při dalším prodeji v roce 1625: „s vinicemi s lisem a v témž lisu všelijakým nádobím.“
- 17 PK rousovické rychty, inv. č. 218, PK č. 115, fol. 125 (Vehlovice, 1622): „přitom vymínil sobě Petr Bohů kousek vinice, aby ji užíval až do smrti, pak aby zase na tu chalupu připadla.“
- 18 I zde platí nedělitelnost jako jeden z typických rysů rané novověké poddanské nemovitosti. Typicky i pro černínské prostředí „Instrukce černínská“ z r. 1648 — „Nemá nižádných rolí a luk od gruntu odprodávati ani nejméně frejmarčiti; neb tj. povaha zlého hospodáře, který gruntu hubí;“ Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český, sv. 23, Řády selské a instrukce hospodářské 1627–1698*, Praha 1906, s. 196.
- 19 PK rousovické rychty, inv. č. 218, PK č. 115, fol. 125 (Vehlovice, 1622) — ve výčtu inventáře: „vinice na 3 sudy vína;“ pro odlišení gruntovních a perkrechtňích vinic je zde typické, že zvlášť byly evidovány úroky z perkrechtňích vinic: „ouroků viničních k tomu gruntu se platí a schází se jich každoročně 10 kgm.“

ský lis, který mohl být k dispozici i na menších poddanských nemovitostech.²⁰ Součástí vinice byl většinou také nějaký druh menšího stavení („bouda“).²¹

počet vesnic	rozloha vinic (strychy)		držitelé:		
	celkem	průměr na držitele	celkem	sedláci	chalupníci
21	141,5	1,35	105	73	32

TABULKA Č. 1 — „Gruntovní“ vinice v mělnických vesnicích dle berní ruly (1654)²²

Nejstarší podobu a rozsah „gruntovních“ vinic na panství lze tedy sledovat pouze omezeně na základě ne zcela systematických zmínek v pozemkových knihách. Ucelený přehled o rozsahu těchto viničních ploch podává až nejstarší berní katastr. Ten naznačuje, že rozšíření poddanských vinic mohlo být poměrně velké. Viniční plochy byly součástí více než čtvrtiny poddanských gruntů na panství, nejčastěji se přitom nalézaly na větších (selských) statcích.²³ Nutno ovšem konstatovat, že se většinou nejednalo o nijak rozlehlé celky — průměrný rozsah poddanské „viničky“ jen o málo přesahoval 1 strych (max. 0,25 ha). Ovšem to, že tyto (byť i malé) vinice měly nepopíratelný význam pro jednotlivá hospodářství, naznačují i celkové komentáře, kterými vizitující komise charakterizovaly jednotlivé vsi.²⁴

VINICE PERKRECHTNÍ

Jak bylo výše obecněji uvedeno, příjmy z pěstování vína neplynuly v případě mělnických poddanských gruntů pouze z viničních ploch, které držitelé poddanských gruntů obhospodařovali individuálně. Řada mělnických osedlých hospodářů mohla počítat ještě s dalším tradičním příjmem v podobě peněžitých platů z různě rozsáhlých vinic, které ležely rovněž „na území“ jednotlivých poddanských nemovitostí. Prameny nejčastěji označují tento typ vinice jako „perkrechtň“. Pochopitelně nebyly

²⁰ PK rousovické rychty, inv. č. 218, PK č. 115, fol. 48 (Rousovice, 1625): „s vinicemi, lisem a v témž lisu všelijakým nádobím.“ Podobně tamtéž, fol. 43 (Vehlovice, 1616): „kráva 1, slepice 4, kohout 1, lis s nádobím, totiž kádí trokfasu.“

²¹ PK rousovické rychty, inv. č. 220, PK č. 19, fol. 43 (Záboří, 1700): „že jest viničku tuto s boudou a při ní se nacházejícím příslušenstvím co hřebem přibyto a hlinou zamazáno.“

²² Národní archiv [dále jen NA] Praha, fond Berní rula, č. 16 (Litoměřicko), fol. 1–20 (panství Mělník).

²³ Berní rula uvádí celkem 366 osedlých ve vesnicích panství (z toho 212 selských gruntů, 133 chalupnických a 21 zahradnických). Vinice drželo 73 sedláků (19,9 %) a 23 chalupníků (6,3 %).

²⁴ NA Praha, fond Berní rula, č. 16 (Litoměřicko) — např. „od vinic svou nejlepší živnost mají“ (fol. 7 — Kly); „role špatný žitný, luk žádných, vinicemi nejlépe stojí“ (fol. 16 — Vehlovice); „od vinic dobré užítky mají tak, že dědiny opouští“ (fol. 8 — Mlázice).

zvláštností pouze mělnického panství, ovšem díky rozsahu pramenů je lze v tomto případě zajímavým a poměrně konkrétním způsobem specifikovat.

Rozbor významu tohoto typu viničních ploch pro poddanské hospodáře je nutno započít u obecnější charakteristiky jejich právní vazby k mělnické poddanské nemovitosti. Perkrechtní vinice v tomto ohledu představovaly kusy vinic, které byly původní součástí konkrétní poddanské nemovitosti a k té i nadále obecně přináležely. Vinice měly ovšem své vlastní držitele, kteří zpravidla neměli s gruntovním hospodářem nic společného a rekrutovali se z různých společenských vrstev z blízkého či vzdálenějšího okolí. Vazba vinice na původní grunt byla vyjádřena především tím, že z perkrechtní vinice plynul každoroční plat odvozovaný konkrétnímu gruntovnímu hospodáři.²⁵ Právní přináležitost perkrechtní vinice k danému gruntu byla většinou aktuální v případě zániku konkrétní vinice. Tehdy se zpravidla půda, na níž vinice ležela, vracela jako celek nazpět k poddanskému gruntu. S vlastním každodenním provozem perkrechtní vinice ovšem poddanský gruntovní hospodář již neměl nic společného a rovněž její naturální výnos plynul pryč z daného gruntu. Nutno rovněž zdůraznit, že hospodář držící nemovitost s tímto typem viniční plochy neměl žádný vliv na střídání držitelů dané vinice. V principu tedy šlo o zřetelné rozdělení konkrétního gruntu na část, kterou užíval vlastní držitel, a dále část, která byla vyhrazena pro perkrechtní vinice. Ty pak držely a využívaly jiné osoby, které měly možnost značně široké dispozice s tímto typem nemovitosti. Dispoziční rozsah přitom velmi významně předčil rámec principů, které mohly být uplatňovány při prodeji celé poddanské nemovitosti na Mělnicku. Grunty s perkrechtními vinicemi tak představují typ poddanské nemovitosti, v jejichž rámci se potkával dvojí relativně odlišný způsob majetkového transferu. Poddanský hospodář mohl v rámci svého gruntu sledovat zajímavou dichotomii, kdy držitel vinice předával svoji nemovitost na základě odlišných (širších) dědických i dalších dispozičních práv. Případná charakteristika okolností změn v držení perkrechtní vinice je ovšem relativně komplikovaná a představuje samostatné téma. Navíc v případě tohoto typu majetkového transferu jdeme za rámec problematiky poddanských obyvatel panství, protože držitel vinice nemusel být (a jak níže ještě ukážeme, častěji ani nebyl) poddaným. Z těchto důvodů se tento příspěvek omezí pouze na vymezení těch aspektů mělnických perkrechtních vinic, které pro poddaného představovaly finanční či jiný význam.²⁶

Přítomnost perkrechtních vinic v prostředí mělnických poddanských gruntů lze spolehlivě prokázat již v polovině 16. století. Možnost bližší charakteristiky z hlediska rozsahu i způsobu jejich držení přinášejí nejstarší pozemkové knihy,²⁷ které ojediněle evidují vedle prodeje celých nemovitostí i prodej perkrechtních vinic. Druhou poměrně zásadní vrstvou pro sledování rozsahu perkrechtních vinic představují mělnické urbáře z počátku 17. století. Konečně od dvacátých let 17. století začínají být vedeny speciální viniční knihy evidující výhradně transakce s perkrechtními vinicemi-

25 K tomu např. V. PROCHÁZKA, *Typy poddanských nemovitostí*, s. 177.

26 Samostatná komplexní charakteristika „obchodu s perkrechtními vinicemi“ na Mělnicku bude prezentována v rámci samostatné studie — Jiří KOUMAR, *Transakce s vinicemi na mělnickém panství v 16. a 17. století*, Ústecký sborník historický 2017 (v tisku).

27 Viz charakteristika pozemkových knih panství Mělník v pozn. č. 15.

mi.²⁸ Celkový přehled doplňují katastry a rovněž prameny evidující výběr poplatků z vinic.²⁹

Pozemkové a následně především speciální viniční knihy poskytují jasnou představu o rozsahu perkrechtních vinic i způsobu jejich zakládání. Na rozdíl od vinic gruntovních byly perkrechtní vinice lokalizovány pouze do několika vesnic, které ležely v těch pro vinařství nejvhodnějších polohách na pravém břehu řeky Labe. Rozkládaly se přitom vždy v těsném sousedství městských a vrchnostenských vinic. Rozsah perkrechtních vinic v těchto lokalitách nebyl stálý, nýbrž se intenzivně rozšiřoval. Informace o založení nové perkrechtní vinice jsou proto relativně časté a umožňují si učinit konkrétní představu o způsobu i motivaci založení nových viničních ploch tohoto typu. Nejčastějším iniciátorem vzniku byla sama vrchnost, jejíž úředníci mohli jednorázově vytyčit části mělnických gruntů za účelem vzniku perkrechtních vinic. Akce tohoto typu se kumulovaly ke konkrétnímu termínu, kdy jednorázově přibýlo k dosavadní ploše perkrechtních vinic nové dosti rozsáhlé „území“.³⁰ Iniciovat založení vinice mohl též její první držitel (kupec), který se s gruntovním hospodářem i jeho vrchností dohodl a na vyhrazeném dílu vinicí zbudoval. Převod na tohoto zakládajícího držitele byl nejčastěji realizován bezplatně, základní investici představovaly náklady na její vybudování a osazení vinnými keři.³¹ V zápisech o zřízení perkrechtní vinice je přitom často zřetelná snaha o racionální využití půdy.³² Za vznikem vinice ovšem mohl stát i samotný poddanský hospodář, který na svém gruntu vinici připravil a posléze ji s dobrozdáním své vrchnosti prodal případnému zájemci.³³

28 Viniční knihy byly realizovány v exemplářích vedených k jednotlivým lokalitám — Mlazi-
ce, Rousovice, Borek, Vehlovice, Záboří, Kly a Malý Újezd. Viniční knihy přitom předsta-
vují poměrně rozsáhlý celek, jehož zpracování je velmi náročné. Z tohoto důvodu byl vý-
zkum realizován prostřednictvím sondy do vybrané lokality, kterou se staly perkrechtní
vinice ležící u vesnice Záboří (PK viniční Záboří, Kly a Újezdec, 1619–1729, inv. č. 247, kni-
ha č. 43). V uvedeném chronologickém rozsahu bylo v dané lokalitě nalezeno 497 zápisů
kupních smluv na perkrechtní vinice. Ty se vázaly k 96 perkrechtním vinicím rozkládají-
cích se na šesti místních selských gruntech.

29 SOA v Litoměřicích, fond Vs Mělník, inv. č. 320, k. 119, Rejstřík držitelů viničních gruntů
1730.

30 Například v roce 1636 byla plocha perkrechtních vinic rozšířena zhruba o třetinu, pro Zá-
boří srov. PK viniční Záboří, Kly a Újezdec, 1619–1729, inv. č. 247, kniha č. 43, fol. 59–67.
Evidence nových vinic je uvedena identickou formulací, např. „Ve středu po sv[atém]
Mathauši apoštolu páně od pana hejtmana vyměřeno kus vinice, kderau sobě Jan Lyman
v nově vysadil, drží záhonů 12.“

31 PK viniční Záboří, Kly a Újezdec, fol. 28 (1625) — „Anna Janderková ze vsi Mikova vysa-
dila sobě tuto vinici na gruntu Víta Buchty.“

32 Tamtéž, fol. 94: „Augustin Černý ze vsi Záboře mající kus pole po 8 záhonů mezi vinice-
mi zábořskými ladem ležícího, kterému vorbou a mrvou zadosti učiniti nemohl, takovou
dobrovolně [...] Václavovi Krejsovi za 10 zl[atých] postoupil.“

33 Aktivita tohoto typu se pak promítla nejen do speciální agendy knih viničních, nýbrž zá-
znam lze nalézt i v hlavních pozemkových knihách. Např. PK vysocké rychty 1645–1701,
inv. č. 240, PK č. 36, fol. 3 (Vehlovice, 1683): „jakož jest držitel tohoto gruntu Jiřík Kulka za

V souvislosti se zakládáním nových perkrechtních vinic přirozeně vyvstává otázka po motivaci jejich vzniku. Tou byl především vícestranný finanční prospěch, který z perkrechtní vinice plynul v podobě stálých každoročních poplatků. Jejich příjemcem nebyla pouze vrchnost (perkrecht), ale též gruntovní hospodář, na jehož gruntu daná perkrechtní vinice ležela (úrok).³⁴ Poplatky přitom nepředstavovaly nijak zanedbatelnou položku a především v případech poddanských hospodářů mohly mít, jak ještě vyplyne níže, poměrně zásadní význam. O výši splátky směřované vrchností (perkrechtu) si lze udělat velmi konkrétní představu. Na rozdíl od platby určené držiteli gruntu byla stanovena vždy velmi rovnoměrně, a to na základě výměry dané perkrechtní vinice. Vždy se jednalo o platbu 3 grošů míšeňských [dále jen grm.] za 1 záhon (v přepočtu — 0,03 ha).³⁵ Příjemcem druhé části finanční povinnosti, která z držení perkrechtní vinice plynula, byl držitel poddanského gruntu, kde se tato vinice rozkládala. Prameny onu finanční částku směřující ke gruntu označují jako úrok (ourok). Výši viničních úroků uvádějí poprvé nejstarší viniční knihy.³⁶ Úplný přehled uvádějící i finanční příjem jednotlivých držitelů gruntů pak poskytuje berní rula.

vesnice	příjemci úroku	průměrný úrok		rozpětí			
				nejvyšší úrok		nejnižší úrok	
		kop	grm.	kop	grm.	kop	grm.
Kly	4 (3/1)*	5	2,5	14	5	1	0
Malý Újezd	3 (3/0)	2	10	4	0	0	48
Mlazice	14 (7/7)	9	57	25	28	1	55
Počeplice	4 (2/2)	0	21	0	30	0	15
Rousovice	11 (10/1)	8	19	19	5	0	15
Vehlovice	6 (3/3)	9	3,5	24	56	0	18
Záboří	6 (6/0)	7	57	10	4	3	22
celkem:	48 (34/14)	7	31	25	28	0	18

TABULKA Č. 2 — Rozsah úroků z perkrechtních vinic držitelům gruntů dle berní ruly (1654)

* Celkový počet (sedláci/chalupníci)

4 k[opy] záhonů kus vinice svými vlastními rukama vysadil a vzdělal, takovou jest Janovi Jansovi do Střednic k jmění a k užívání odevzdal za 30 kgm.“

34 Např. PK brozánkovské rychty, inv. č. 201, PK č. 1, fol. 56 (Vliněves, 1626) — „uvolil se časopsaný pan Baltazar Leopold Khýnl s dědici a budoucími svými každoročně při času sv[átého] Havla po 40 gr[ošů] ouroků, které k chalupě Trojanovský platiti a do důchodů zámeckých perkrechtu podle obyčeje a vyměření náležitého na ten čas po 20 gr[oších] též při též čase vydávati.“

35 Důvody úpravy pravidelného poměru jsou uvedeny vzácně — např. PK viniční Záboří, Kly a Újezdec, fol. 5: „více perkrechtu z straně, jakožto pusté vinice toliko polovičně.“

36 Např. PK viniční Záboří, Kly a Újezdec, fol. 2: „Jest tato vinice zaplacená, drží záhonův 40. Z níž platiti se bude do důchodův zámeckých každoročně 2 k[opy] míš[enské] úrokův. Karasovi do Záboří 14 gr[ošů] mí[šenských].“

Při porovnání s perkrechtem nalezneme některé odlišnosti. První a nejdůležitější z nich se vztahuje k jeho výši, respektive jeho stanovování. Splátky určené poddanskému hospodáři nebyly určovány rovnoměrně podle rozlohy dané vinice a i pro stejné viniční plochy rozkládající se pravděpodobně nedaleko od sebe tak byly stanovány značně různorodé výše odváděného úroku.³⁷ V rámci sledovaného vzorku se nepodařilo nalézt jasné pravidlo a nepotvrdila se ani charakteristika Vladimíra Procházky, který pro 17. století udává zřetelný pohyb ve výši individuálního úroku.³⁸ Jednotlivé splátky naopak zůstávaly ve sledované lokalitě vesnice Záboří po celé sledované období stejné. Roli tak mohly hrát skutečnosti, které nejsou z použitých pramenů zřetelné. Nelze kupříkladu vyloučit dohodu mezi držitelem gruntu a kupcem (či zakladatelem) vinice při jejím vzniku. Obecně lze však konstatovat, že poddanské úroky byly v celém období v průměru o něco vyšší než vrchnostenský perkrecht (s průměrnou hodnotou 4,9 grm. za 1 záhon vinice). O finančním prospěchu poplatků z perkrechtních vinic koneckonců nesvědčí pouze uvedená čísla, ale opět i celkové hodnocení jednotlivých vesnic, které poskytuje nejstarší berní katastr.³⁹

Užitek úroků plynoucích k jednotlivým gruntům z perkrechtních vinic lze demonstrovat konkrétními příklady, z nichž je patrné, že tyto příjmy mohly saturovat řadu finančních závazků, které na daném gruntu spočívaly. Příkladem může být lánový statek Mikuláše Tesaře ve Vehlovicích. Držitel nemovitost zakoupil v roce 1638 za 450 kop míšeňských grošů [dále jen kgm.]. V daném roce položil jako závdavek 150 kgm., a poté skládal každoroční splátky ve výši 15 kgm. Další prodej byl pak realizován v roce 1661 za 250 kgm., a to bez závdavku s každoročními splátkami po 5 kgm. Samotný viničný úrok, který se k dané poddanské nemovitosti vázal a jenž měl být držiteli gruntu každoročně vyplácen, přitom dosahoval 19 kop 58 grm.⁴⁰ Příjem úroku tak mohl zajistit nejen zaplacení pravidelných splátek, ale též finanční renty směřující k vlastní vrchnosti (2 kgm.). Konkrétně nastíněná situace pak byla na řadě dalších gruntů obdobná. Nelze tak pochybovat o finanční prospěšnosti těchto plateb pro gruntovní hospodáře a je možné doložit, že podstatným způsobem zhodnocovaly i danou poddanskou nemovitost v podobě „zlepšení“ její ceny.⁴¹

V kontextu uvedených skutečností je více než pochopitelný trend proměny v rozsahu perkrechtních vinic na mělnickém panství. V průběhu 17. a 18. století totiž do-

37 Rozloha přitom ovlivňovala rozsah úroku v pronajatých vinicích v blízké mělnické obci. J. STIBOROVÁ, *Příspěvek k historii vinařství*, s. 28. Autorka zde u nejmenších úročních částek doložila naopak nejvyšší poměr úroku.

38 V. PROCHÁZKA, *Typy poddanských nemovitostí*, s. 180.

39 NA Praha, fond Berní rula, č. 16 (Litoměřicko) — (Záboří, fol. 8): „Tato ves jest všechna zkažena, rolí žitných, luk namále, vinicemi svými i s ouroky od jiných nejlépe stojí;“ (Mlázice, fol. 8): „při Labi od vinic dobré užítky mají tak, že dědiny opouští;“ (Rousovice, fol. 5): „vinicemi nejlépe stojí, jako i že jinší lidé na jejich gruntech vinice mají, z takových jim každoročně plat odvozují.“

40 PK vysoké rychty, inv. č. 240, PK č. 36, fol. 311 (Vehlovice, 1661).

41 Úroky bývají zmíněny ve výčtu inventáře při prodeji nemovitosti někdy s přímou spojitostí s navýšením ceny — např. PK rousovické rychty, inv. č. 218, PK č. 115, fol. 154 (Vehlovice, 1611): „ourokův všech z vinic k též chalupě náležejících každoročně do 16 k[op] mís[enských] [...] čímž se též chalupě bude motci zlepšiti a za dražší peníze převésti.“

cháží k velmi masivnímu rozšíření jejich plochy. Nejstarší rozsah umožní přiblížit urbář panství z 16. století (1569), intenzivní rozšiřování pak dokládají specializované viniční knihy či evidenční prameny, především přehledy držitelů perkrechtních vinic (nejstarší z roku 1730).

vesnice	počet vinic		rozloha vinic (v záhonech)			průměrná rozloha vinice	
	1569	1730	1569	1730	přírůstek v %	1569	1730
Borek	14	69	37,4	543,8	1454,0%	2,3	7,9
Kly	8	0	51	772	1513,7%	6,4	9,7
Mlázice	48	728	336	6772,6	2015,7%	7	9,3
Počeplice	—	11	—	75	—	—	6,8
Podlabí	—	13	—	226,5	—	—	17,4
Rousovice	110	185	622	3393,5	545,6%	5,6	18,3
Špitálsko	—	22	—	635	—	—	28,9
Velký Újezd	—	12	—	198,9	—	—	16,6
Vehlovice	30	185	122,6	1892,3	1543,5%	4,4	10,2
Vliněves	—	8	—	86	—	—	10,8
Vrutice	—	24	—	939,5	—	—	39,1
Záboří	34	132	—	1410,5	—	—	10,7
celkem:	244	1469	1169	16945,6	1449,6%	5,1	11,5

TABULKA Č. 3 — Srovnání rozsahu perkrechtních vinic na panství Mělník v letech 1569 a 1730

K velmi podstatnému rozšíření perkrechtních vinic na mělnickém panství přitom došlo již v průběhu 17. století. Rozšiřoval se zde počet i rozsah perkrechtních vinic a v kontextu s tím i počet jejich držitelů. Perkrechtní vinice vznikaly i v zázemí dalších mělnických vsí, kde bychom je před třicetiletou válkou nenalezli. Výše uvedený přehled získaný analýzou evidenčních pramenů přitom doplňují materiály účetního charakteru. Ty dokládají zájem vrchnosti o sledování příjmu z perkrechtních vinic, zároveň ovšem informují o tom, že splácení nemuselo být pravidelné a v době válečného ohrožení či neúrodných let pravidelně vznikaly dluhy vážnoucí na jednotlivých vinicích.⁴²

ZMĚNY V DRŽENÍ PERKRECHTNÍCH VINIC (ÚČAST MĚLNICKÝCH PODDANÝCH)

Přítomnost perkrechtní vinice na konkrétním gruntu podmínila existenci dvou typů majetkového transferu, jejichž odlišení lze nalézt ve zřetelně širší dispozici. Příjmutné zde bylo odkazování vinice směřované i ke zcela nepříbuzným osobám. Opa-

⁴² SOA v Třeboni — pobočka Jindřichův Hradec, fond ÚSČS, fasc. 631, fol. 99 (Dluhy na perkrechtu za roky 1641–1645). V roce 1645 dluh dosáhl vysoké celkové sumy 636 kop 10 grm.

kovaně vinice změnila držitele i prostřednictvím jejího darování, které se realizovalo ještě za života předcházejícího (nepříbuzného) držitele. A na rozdíl od transakcí s celou nemovitostí při prodeji vinice nebyla vyloučena ani transakce s pouhou částí viniční plochy. Poddanský držitel nemovitosti, na jejíž rozloze se daná perkrechtní vinice nacházela, byl tak zcela jistě svědkem opakovaných prodejů částí své nemovitosti (vinic), které byly značně odlišné než principy, za nichž sám celou poddanskou nemovitost získal. Otázku, kterou je nutno v tomto kontextu položit, představuje případná účast poddanských hospodářů v držbě perkrechtních vinic. Mohl poddanský hospodář mělnického panství do přímého držení perkrechtních vinic vstoupit? A měl o jejich držbu (a výnosy z nich) vůbec zájem?

Základní informaci zde poskytl především rozbor viničních knih, ovšem to, že se poddaní podíleli na majetkovém transferu s perkrechtními vinicemi, naznačují již samotné pozemkové knihy evidující změny v držení celé poddanské nemovitosti. Perkrechtní vinice jsou zde zmiňovány tehdy, pokud mělničtí poddaní byli sami držitelé tohoto typu vinice. Majetkové převody perkrechtních vinic se zde proto složitým způsobem prolínaly s vlastními transakcemi s celými grunty a stávaly se především součástí finančního či naturálního vyrovnání hlavních aktérů transakce. Nejčastější situací v tomto kontextu bylo porovnání mezi pozůstalými sourozenci (případně vdovou).⁴³ Držba perkrechtních vinic mělnickými poddanými tak usnadňovala stanovení vícestranně akceptovatelných dědických podílů, přičemž mohlo být zároveň dodrženo pravidlo nedělitelnosti celé nemovitosti. Odpadla též obava z dlouhodobého finančního zadlužení gruntu v důsledku splácení finančních podílů jeho sourozencům.⁴⁴ Ojedinelé a nesoustavné zmínky o držbě perkrechtních vinic mělnickými poddanými upřesňuje rozbor viničních knih.⁴⁵ Zásadní a úvodní otázkou v kontextu sledované problematiky může být především to, kdo byli držitelé konkrétních perkrechtních vinic a v jakém poměru se mezi nimi uplatňovali mělničtí (případně cizopanství) poddaní.

Otázka stavovského zařazení držitelů perkrechtních vinic není jednoduchá a závěry je zde nutno formulovat s velkou opatrností. Zápisy ve viničních knihách totiž identifikují pouze stavovsky privilegované aktéry transakcí. Šlechtic, duchovní či měšťan byli zpravidla uvedeni prostřednictvím příslušné titulatury i své místní příslušnosti.⁴⁶ Četnější zastoupení zde měli měšťané, mezi nimiž zřetelně dominují příslušníci mělnické městské obce, pro něž existence perkrechtních vinic měla závažný význam. V případě ostatních kupců, které není možné přesně identifikovat

43 PK brozánkovské rychty, inv. č. 201, PK č. 1, fol. 87 (Kozlov, 1613): „při kteréžto chalupě se jí [vdově — pozn. aut.] zanechává [...] jedna vinička na Mlazicku (v listu 17), druhá na Rausoviště (v listu 27) [...]. Za podíl Šimonovi jedna velká vinice na Rousovišti.“

44 Např. porovnání tří bratrů — PK brozánkovské rychty, inv. č. 201, PK č. 1, fol. 56 (Vliněves, 1636): „totiž Jiří, Jan, Kryštof o chalupu tuto a dvě vinice na Vehlovsku ležící takto se bratrsky porovnali. Předně Jiřík na svůj díl přijal vinici na listu 12 od Matěje Krále koupenou, Kryštof druhou vinici na listu 11 koupenou od Jana Němečka [...] Janovi pak dobrovolně chalupu tuto postoupili.“

45 Viz pozn. č. 28.

46 Kniha viniční — Záboří, Kly, Újezdec, inv. č. 247, k. 43, fol. 4: „Dorota barvířka prodala tuto vinici P[anu] Danielovi Vachtlovi Staropražskému...“

kategorie	prodávající				kupující			
	celkem	Mělník	Praha	jiné	celkem	Mělník	Praha	jiné
duchovní	7	—	7	—	12	—	12	—
měšťan	72	52	18	2	74	48	25	1
poddaný	73	69	—	4	44	40	—	4
šlechtic	9	—	—	—	22	—	—	—
vrchnost	5	—	—	—	3	—	—	—
záduší	2	2	—	—	0	—	—	—
CELKEM:	168	123	25	6	145	88	37	5
nezjištěno	329	—	—	—	352	—	—	—

TABULKA Č. 4 — Prodávající a kupující dle stavovské příslušnosti v lokalitě Záboří (v letech 1611–1725)

(viz tabulku č. 4 — „nezjištěno“), lze tušit další obyvatele města Mělník, kteří ovšem nenáleželi mezi stavovsky privilegované mělnické měšťany.⁴⁷ Identifikace těchto osob byla ze strany agendy viničních knih značně nesoustavná a nelze odtud vyvozovat další objektivní závěry.

S ohledem na hlavní téma této studie je podstatná otázka, v jaké míře se na majetkových transakcích podíleli poddaní. Na rozdíl od výše uvedených příslušníků privilegovaných vrstev je ovšem jejich identifikace podstatně složitější, protože mělničtí poddaní jsou ve viničních knihách výslovně uváděni velmi zřídka. Jejich identifikaci tak lze provádět pouze na základě dalších pramenů.⁴⁸ I přes uvedené badatelské nesnáze je zřetelné, že mělničtí osedlí hospodáři možnosti perkrechtních vinic rozhodně nepřehlíželi a stávali se jejich držiteli (viz tabulku č. 4). Šlo však o hospodáře z jiných, „neviničních“ vsí. Charakter držby vinic z hlediska jednotlivých sociálních vrstev lze doplnit i zajímavým porovnáním rozsahu výměry. Poddanští hospodáři drželi v průměru ty nejmenší díly vinic, které nepřesahovaly 10 záhonů (0,2 ha).

kategorie kupujícího/prodávajícího	průměrná výměra vinice (záhony)
šlechtic	29,8
duchovní	13,6
měšťan	12,2
poddaný	6,8
záduší	6
vrchnost	4,2

TABULKA Č. 5 — Průměrná výměra kupované vinice ve vztahu k typu kupce

⁴⁷ Např. formulace typu „Voršila, obytná při městě Mělníce“, *Knihovna viniční — Záboří, Kly, Újezdec*, inv. č. 247, k. 43, fol. 34 (1619).

⁴⁸ Identifikace mělnických poddaných, kteří se podíleli na držbě perkrechtních vinic, se opírá o obsáhlejší databázi mělnických poddaných (s využitím urbářů, pozemkových knih, soupisu poddaných), která vznikla v průběhu výzkumu realizovaného v rámci dizertační práce — pozn. č. 15.

* * *

Region Mělnicka byl stejně jako dnes i v minulosti úzce spojen s vinařstvím. Již od středověku výnosy z místních vinic tvořily významnou součást příjmů královského města Mělníka, nejspoději od 16. století zde pak začínají hrát závažnou úlohu i reziční vinice velkostatku Mělník. Příjem z místních viničních ploch ovšem neplynul pouze do městské a vrchnostenské pokladny. V menším rozměru přinášela produkce mělnického vína příjmy též držitelům místních poddanských hospodářství. Aspekty nejstaršího poddanského vinařství lze posoudit pouze omezeně, a to především prostřednictvím pozemkových a speciálních viničních knih. I torzovitě a neúplně výsledky, které lze rozbořením uvedených pramenů získat, však poměrně zřetelně naznačují, že výnosy z vinařství mohly mít pro řadu mělnických poddanských hospodářství významnou úlohu. Poddanské příjmy spojené s vínem přitom spočívaly ve dvou rovinách. Přímé naturální výnosy plynuly z vinic, které byly integrální součástí selských gruntů podobně jako v této lokalitě rovněž četné poddanské zahrady a štěpnice. Výzkum prokázal, že tento typ vinic byl součástí více než čtvrtiny poddanských hospodářství na panství Mělník. Přestože se většinou jednalo o rozsahem malé celky, díky příhodnému přírodnímu prostředí mohly přinášet poddanským hospodářům nezanedbatelné zisky. Nasvědčují tomu ojedinělé informace o výnosu z těchto vinic či jejich vliv na finanční zhodnocení nemovitosti v případech jejího prodeje.

Další typ poddanských příjmů z vinařství posléze souvisel s viničními plochami, které prameny označují jako perkrechtní vinice. I ony byly součástí některých poddanských gruntů, jejich provoz (včetně výnosů vína) však zajišťoval držitel, který se samotným gruntovním hospodářem neměl zpravidla nic společného. Držitel perkrechtní vinice ovšem poddanskému hospodáři, na jehož gruntu perkrechtní vinice ležela, odváděl pravidelné roční platy. Ty přitom nebyly malé a mohly hospodáři saturovat řadu finančních potřeb (splácení nemovitosti, finanční rentu vrchnosti aj.). O významu tohoto typu příjmů přitom svědčí i trend velmi intenzivního rozšiřování viničních ploch tohoto typu v průběhu 16.–18. století.

RÉSUMÉ:

To this day the Mělník district is a locality where vine cultivation has an important role to play, the tradition of this agricultural sector dating far to the remote past. Here, the dominant position has been long held by the Royal Town of Mělník, but since the 16th century, the production of town-produced wine has been competing with the vineyards on the Mělník estate. Besides the town and manorial wine making, the favourable local conditions have also been enjoyed by other entities. Wine cultivation has thus been important for a number of local serfs' farms. However, the specific features of this viticulture can only be observed in a limited way, and the key characteristics will be provided by land and special vineyard registers. Their analysis, which became the principal prerequisite for the presented study, has convincingly indicated that the income from wine growing could play an important role in the yields of a number of serfs' economies on the Mělník estate. The profits from the wine growing rested on several planes. First, they came from vineyards which were an integral part of the servant farm and, together with the gardens and the fruit orchards, supplemented the income of the servant farmer. However, owing to the firm linkage to the farm, the records of

these economic units are limited and information about them is hardly ever complete. Their basic form can be at least partly known through the study of the land registers and their dissemination in the conditions of a given manorial whole can be assessed. Research has shown that this type of vineyard has been part of more than a quarter of the Mělník domains. For the most part, they were quite small, but, probably due to the supportive natural environment, they might have generated higher profits. This is evidenced by the unique information on the yields of these vineyards or the more general description of the domains in the cadastral sources.

Yields from vineyards that were a fixed part of the domains, however, do not exhaust the spectrum of subsistence income from the local winery. A number of the Mělník domains comprised vineyards, most often referred to as *perkrecht* vineyards. Their specific operation (including wine yields) was supervised by the holder, who had as a rule nothing in common with the domain proprietor. From the point of view of subjects' income, it is significant that the farmers of those *perkrecht* vineyards received regular annual wages (referred to as "interest"). Analysis of the sources has shown that the income from *perkrecht* vineyards could, for example, cover a number of financial needs (mortgage repayment, financial rent paid to the estate owner). The importance of this type of income is evidenced by the trend of a very intensive expansion of vineyards of this type.

PhDr. Jiří Koumar, Ph.D., je odborný asistent na Katedře historie FF UJEP. Zabývá se hospodářskými a sociálními poměry poddanského obyvatelstva v raném novověku, zejména pak problematikou okolností držby poddanské nemovitosti (jiri.koumar@ujep.cz).

